

UDK 372.862

Qaxramon IBADULLAYEV,
*Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti Maktabgacha ta'lim fakulteti dekani,
fizika-matematika fanlari nomzodi
ibadullaev@mail.ru
Pedagogika fanlari doktori, professor Z.Raximov taqrizi asosida*

PEDAGOGIK TA'LIM KLASTERI BO'YICHA XORIJ TAJRIBASI

Annotatsiya

Ushbu maqolada ta'lim klasterlari bo'yicha xorijiy mamlakatlar tajribasi tahlil qilingan. Xorij tajribasi asosida milliy ta'lim tizimimizda pedagogik ta'limni klasterlashtirishning zarur shartlari asoslangan.

Kalit so'zlar: klaster, ta'lim klasteri, innovatsion ta'lim klasteri, pedagogik ta'lim klasteri, texnik universitetlar uyushmasi, klaster tasniflari.

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ В КЛАСТЕРЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В данной статье анализируется опыт зарубежных стран в создании образовательных кластеров. На основе зарубежного опыта созданы необходимые условия для кластеризации педагогического образования в нашей национальной системе образования.

Ключевые слова: кластер, образовательный кластер, инновационный образовательный кластер, педагогический образовательный кластер, Ассоциация технических вузов, кластерные классификации.

FOREIGN EXPERIENCE IN THE CLUSTER OF PEDAGOGICAL EDUCATION

Annotation

This article analyzes the experience of foreign countries in creating educational clusters. On the basis of foreign experience, the necessary conditions have been created for clustering pedagogical education in our national education system.

Keywords: cluster, educational cluster, innovative educational cluster, pedagogical educational cluster, Association of technical universities, cluster classifications.

Kirish. Ta'lim xizmatlari bozorida raqobatbardoshlikning oshishi sohaga zamonaviy innovatsion yondashuvlarning joriy etilishini kuchaytirdi. Innovatsiyalarni rivojlantirish, mintaqaviy va milliy iqtisodiyotlarning raqobatbardoshligini oshirishning samarali tashkiliy shakli bu klasterlardir. Xalqaro amaliyotda klaster tashabbuslarining tarqalishi va klaster rivojlanishi sohasidagi milliy siyosatlarining shakllanishi borasida Daniya, Norvegiya, Finlyandiya, Shvesiya kabi mamlakatlar sanoati klasterlar bilan to'liq yoki qisman qoplangan bo'lsa, Xitoy, Rossiya, Hindiston, Belarussiya, Qozog'iston kabi mamlakatlarda sanoatni klasterlashtirish jarayoni faol davom ettirilmoqda, ixtisoslashtirilgan axborot-tahlil infratuzilmalari yaratilmoqda. Yevropa klaster hamkorlik platformasining ma'lumotlariga ko'ra, 2017 yilda Yevropa Ittifoqida 460 ta klasterlar mavjud bo'lgan.

“Ta'lim klasteri” va “pedagogik ta'lim klasteri” tushunchalarining (terminlarining) 2020 yil 15 mart holatiga ingliz, rus va o'zbek tillarida Internet tarmog'i google qidiruv tizimidagi ishlatilish chastotasi quyidagicha: “ta'lim klasteri” – ingliz tilida 138 000 000, rus tilida 859 000, o'zbek tilida 26 100; “pedagogik ta'lim klasteri” – ingliz tilida 4 020 000, rus tilida 3 150 000, o'zbek tilida 11 700. Mavzuga murojaat o'zbek tilidan ko'ra ingliz tilida o'rtacha 3757 marta, rus tilida o'rtacha 106 marta ko'proqni tashkil qiladi. Ushbu ma'lumot qo'yilgan muammoning AQSh va Yevropada ancha keng o'rganilayotgani haqida muayyan tasavvurni beradi, deb o'ylaymiz.

O'rganilgan manbalarining ko'rsatishicha, ta'lim klasteri muammosi keyingi o'n yil davomida G'arb, jumladan Rossiya ta'lim tizimida tadqiqot predmeti bo'lib kelgan. Ingliz tilidagi manbalarining tahlili shuni ko'rsatdiki, ta'lim

klasterlari amaliyotda keng qo'llanilmoqda, ammo muammo bo'yicha nazariy tadqiqotlar yetarli darajada emas. Rus tilidagi adabiyotlar tahlili esa shuni ko'rsatadiki, Rossiyada nazariy tadqiqotchilar guruhi shakllangan va ilmiy tadqiqotlar olib borilgan, ammo ularni nashr qilish sur'at bir oz past ko'rsatkichni tashkil qiladi. Mavjud o'quv klasterlarining modellari Yevropa amaliyotida yetarli darajada mavjud. Klaster siyosati Rossiya amaliyotida asosan ularni shakllantirish va rivojlantirish tamoyiliga asoslanadi[1].

Rus tilida mavjud manbalarda ta'lim klasterlarining quyidagi ta'riflarini uchratish mumkin:

Innovatsion ta'lim klasteri – bu OTM, ilmiy tadqiqot markazlari, sanoat vakillarining ma'lum bir imtiyozlarga ega bo'lish maqsadida boshlang'ich ishlardan innovatsion tayyor mahsulotgacha bo'lgan ishlab chiqarish zanjirida o'zaro hamkorlikning ta'minlanishidir[2].

Ta'lim klasteri – bu asosan zanjir ichidagi gorizontal ulanishlarga asoslangan ta'lim-texnologiya-ishlab chiqarish innovatsion zanjiridagi o'qitish, o'zaro ta'lim va mustaqil o'qitish vositalari tizimidir [3].

Ilmiy-ta'limiy klaster - uzluksiz ta'limning maktabdan ishlab chiqarishgacha bo'lgan yagona tizimi [4].

Ta'lim klasteri deganda “ish beruvchilar va o'quv yurtlarining o'zaro o'tuvchi dasturlar majmuasi yordamidagi aloqasi” tushuniladi[5].

Integratsiya shakllarini kengaytirish uzluksiz pedagogik ta'limni rivojlantirishning asosiy tendensiyalaridan biridir. Belarus Respublikasida uzluksiz pedagogik ta'limning zamonaviy tizimi rivojlanish tamoyilida ishlashi ochiqlik, bosqichlilik, ko'ptarmoqlilik va ko'p funksiyalilik kabi xususiyatlari bilan ajralib turadi. Shu bilan birgalikda ta'lim amaliyotini tahlil qilish natijasida aniqlangan quyidagi

muammolar Belarus Respublikasi ta'lim tizimida klaster yondashuvini amaliyotga tatbiq etilishiga asos bo'ldi:

ta'lim muassasalarining mutaxassislarni tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish strategiyasi va taktikasini aniqlashda ajralib turishi;

uzluksiz pedagogik ta'lim sifatini oshirish uchun ta'lim muassasalarining ilmiy-uslubiy integratsiyasining yetishmasligi;

maktabgacha, maxsus, umumiy o'rta ta'lim muassasalarida, bolalar va yoshlarning qo'shimcha ta'lim muassasalarida mutaxassislarni jadal shaxsiy-kasbiy rivojlantirish umhiti yaratish uchun kafedralar filiallari, tajriba-innovatsion maydonchlar salohiyatining inobatga olinmaganligi.

Ushbu kamchiliklarning respublikamiz ta'lim tizimiga ham xos ekanligi bugungi kunda Chirchiq davlat pedagogika institutining pedagogik ta'limni klasterlashtirish borasida olib borayotgan ilmiy va amaliy faoliyatini oqlaydi. Ta'lim turlari o'rtasidagi integratsiyani mustahkamlash, pedagogika sohasida samarali vorisiylikni ta'minlash, hududning zamonaviy pedagog kadrlarga bo'lgan ehtiyojlarini sifatli qondirish kabi ta'limiy va ijtimoiy muammolarni hal qilishda pedagogik ta'lim innovatsion klasteri yangi innovatsion model sifatida o'zining ijobiy samarasini beradi.

Belarus Respublikasida pedagogik ta'limning uzluksizligini ta'minlash va ushbu jarayonda bevosita ishtirok etayotgan barcha sub'ektlarning samarali hamkorligini ta'minlashda klaster modeli samarali mexanizm sifatida e'tirof etildi. 2015-2020 yillarda pedagogik ta'limni rivojlantirish konsepsiyasida "Pedagog kadrlarni kasbiy tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini rivojlantirishning tizimli tarkibiy elementlari sifatida klasterlardan foydalanish" nazarda tutilgan. [6;10]

Pedagogik ta'lim klasteri bitimlar asosida o'zaro hamkorlik qiladigan va ta'lim sohasida mutaxassislar tayyorlashning ilmiy, o'quv va innovatsion maqsadlarini amalga oshirishda ishtirok etadigan geografik jihatdan mahalliyashtirilgan muassasalar va tashkilotlar to'plamidir.

Pedagogik ta'limning klaster rivojlanishi kasbiy ta'lim, qayta tayyorlash va ta'lim mutaxassislarni malakasini oshirish tizimini rivojlantirishning tizimli elementlari sifatida klasterdan foydalanishni nazarda tutadigan konseptual yondashuvdir.

Muammo bo'yicha xorijiy tajribani tizimli tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, klaster yondashuvi asosida ta'limni rivojlantirish 1990 yillarda M.Porter tomonidan ishlab chiqilgan klaster nazariyasi va rivojlanishining amaliy natijasi sifatida Yevropada boshlangan. Oxirgi 20-30 yilda Yevropada ham, AQShda ham universitetlarning tashkiliy birlashuvi kuzatilmoqda. Bu birlashuv natijasida ma'muriy xarajatlarni qisqartirish va xalqaro reytinglarda milliy ta'lim tizimining ko'rstikchilarini yaxshilashni ta'minlaydigan yangi sub'ektlar shakllantirilmoqda. Bu yo'nalishda Finlyandiya oliy ta'lim muassasalari izchil rivojlanmoqda. Daniyada esa 25 ta oliy o'quv yurtlari negizida 8 ta universitet va 3 ta tadqiqot markazlari ochildi. Fransiya 3 ta oliy o'quv yurtlarining birlashishi natijasida mamlakatdagi eng yirik Strasburg universiteti tashkil topdi. Shuningdek, Belarussiyada davlat ta'lim muassasalari, ilmiy-tadqiqot laboratoriyalari, biznes kompaniyalari, ekoturizmni takomillashtirishga qaratilgan ta'lim muassasalarini o'z ichiga olgan klasterlar faol rivojlanmoqda. Shuningdek, Fransiya ekotizimlarni yaxshilash bo'yicha 71 ta faol guruh mavjud bo'lib, ular o'ziga xos klasterni vujudga keltirgan. Bunday klasterlarga kompaniyalar, davlat ta'lim muassasalari va ilmiy-tadqiqot laboratoriyalari kiradi. Ular o'zlarini xalqaro miqyosda eng ilg'or va asosiy texnologiya sohalarida joylashtiradilar va ularning a'zolari xorijiy firmalar uchun ochiqdir[7].

Germaniyada 2006 yilda iqtisodiyotning real sektori, ishlab chiqarish va biznes bilan hamkorlikni yanada yaxshilash maqsadida TU9 texnik universitetlar uyushmasi tashkil qilindi. 2012 yilda ta'lim xizmatlari bozorida yaxshi obro'ga ega bo'lgan 15 ta universitet U15 deb nomlangan ittifoqni tashkil qildi. Shuningdek, 1994 yilda boshlangan integratsiya jarayonlari Norvegiyada ham davom etmoqda. Bu mamlakatlarda integratsiyaning o'ziga xos xususiyati shundaki, birlashishga qaror qilingan universitetlar bir necha yil ichida avvalgi huquqiy formatiga qaytishlari mumkin[8]. Buyuk Britaniyada ta'lim klasterlari ko'proq sog'liqni saqlash sohasida ishlaydi. AQSh klasterlari va mintaqaviy iqtisodiyotini rivojlantirishda universitetlar muhim o'rin egallaydi. M.Porter ga yetakchi bo'lgan Massachusetts va Garvard universitetlari misolida Massachusetts ta'lim klasterini tahlil qilish boshqa shatlatlar (birinchi navbatda Kaliforniya) va boshqa mamlakatlar bilan taqqoslash natijasida ta'lim sohasida klasterlarning rolini batafsilroq yoritish imkonini berdi[9].

Shved ta'lim klasteri hisoblangan Uppsala universiteti va AQShning Shimoliy Korolina shtatidagi "Research Triangle" klasterlarini innovatsion ta'lim klasterlariga namuna bo'lib xizmat qiladi. Ushbu guruhlar bir xil hududlarning innovatsion kompaniyalarini o'z ichiga oladi. Shu bilan birga ta'lim faoliyatida ustunlik barcha mamlakatlarda ham universitetlar zimmasida qolmoqda. [10] Xitoy Xalq Respublikasida 1300 dan ortiq sanoat va innovatsion klasterlar tashkil etilgan. Mazkur tizimda 560 mingdan ortiq ilmiy va muhandislik xodimlari (jumladan, 52 mingdan ortiq magistrlar, 9 mingdan ortiq falsafa doktorlari), shuningdek kollej bitiruvchilarining uchdan bir qismi (1,33 mln) faoliyat olib borishadi[11].

Universitetlarning birlashtirish orqali ularning kuchini oshirish istiqbolli yo'nalish hisoblanadi. Bugungi kunga qadar u ixtiyoriy xarakterga ega bo'lib, asosan universitetlar faoliyatining turli sohalarida o'qituvchilar va olimlar o'rtasida tajriba almashish, o'qituvchilar va talabalar jamoasining ilmiy forumlarda ishtirok etishi, birgalikda nashr etish faoliyati kabi ko'rinishlarda bo'lgan. Umuman, mehnat bozoridagi bugungi raqobat holati oliy ta'lim sohasida qayta tashkil etish faoliyatini talab qiladi. Bunday faoliyatning ustuvor yo'nalishi sifatida universitetlar birlashmalarini tashkil qilishni tushunish mumkin.

Universitetlar uyushmasi inson resurslari konsentratsiyasi, moliyaviy va boshqa resurslar, tadqiqot ishlarini zudlik bilan amaliyotga safarbar qilish imkoniyati, uzluksiz ta'lim tizimini optimallashtirish, tadqiqot va ishlab chiqarish markazlari yaratishga nisbatan klaster va innovatsion yondashuvlar kabi jihatlar bilan afzalliklarga ega.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish asosida ma'lum bo'ldiki, Rossiya Federatsiyasida ta'limni rivojlantirishga klaster yondashuvi individual sub'ektlar va umuman klaster ishtirokchilarining o'ziga xos afzalliklarini kuchaytiradigan ijtimoiy hamkorlik asosida amalga oshiriladigan klaster sub'ektlarining o'zini va o'zaro rivojlantirishga asoslangan (T.I.Shamova, Ye.I.Pavlova, I.P.Markina). Tadqiqotchilar N.A.Sharay, L.N.Nikolaeva, T.V.Vdovinalarning fikriga ko'ra, ta'lim klasteri ta'lim resurslarini tashkil etishning integral tizimi sifatida qaraladi. Ta'lim klasterlari modelining yagona tipologik xususiyatlari M.Yu.Barishnikov, I.I.Chinnova, A.V.Simonovlar tomonidan taklif qilindi.

Innovatsion ta'lim klasterining yadrosi tadqiqot, ta'lim va tijorat hamkorlari o'rtasidagi o'zaro aloqani tashkil qilishdan iborat. Ayni paytda ta'lim klasteri faol infratuzilmalariga kirish, ta'limda mavjud voqelik va o'zgaruvchi imkoniyatlarning mavjudligi kabi innovatsion xususiyatlari bilan ajralib turadi.

Rossiyada bundan o'n yillar oldin innovatsion klasterlarni yaratish muammosi tiklanish bosqichida bo'lgan. Bosqichma-bosqich bu masala rivojlanib kelmoqda. Shuning uchun bu yo'nalishdagi mavjud tajribani tahlil qilish va umumlashtirish alohida ahamiyatga ega.

“Cluster Initiative GreenBook” monografiyasining muallifi tomonidan o'tkazilgan dunyoning turli mamlakatlaridagi ikki yuzdan ortiq klasterlarni o'rganish shuni ko'rsatdiki, innovatsion faoliyat va texnologiyalarni tarqatish klasterlar faoliyatining eng muhim maqsadlaridan biri hisoblanadi[12]. Klasterlarning rivojlanishi xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning innovatsion faolligini oshirishga xizmat qiladi.

Tahlil va natijalar. Ayrim mamlakatlarda klasterlarning zamonaviy modellari S.V.Golovanova boshchiligidagi “Iqtisodiyot oliy maktabi” ilmiy-tadqiqot universitetining rus mualliflik jamoasi tomonidan tahlil qilindi[13]. Dunyoning turli mamlakatlarida klasterlarni tashkil etishning institutsional xususiyatlari bo'yicha beshta model ajratildi: Italiya, Yaponiya, Finlyandiya, Shimoliy Amerika va Hind-Xitoy. Har bir model klasterning olita asosiy xususiyatining aniq kombinatsiyasini ifodalaydi: bozor munosabatlari va raqobat darajasi; yetakchi firmalarning mavjudligi; kichik biznesni rivojlantirish; innovatsiyalar; xalqarolashtirish; to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarning mavjudligi.

Yevropa mamlakatlarida ommaviy ravishda klasterlashtirish jarayoni quyidagi hodisalar bilan aloqador:

- 2000 yilda Lissabon sammiti bo'lib, u Yevropa Ittifoqi mamlakatlari tomonidan klaster dasturlarini majburiy ravishda shakllantirishni ma'qulladi. Xuddi shu sammitda “Yevropa tadqiqot zonasi” (European Research Area, ERA) yaratildi va “Mintaqaviy innovatsion tizimlarni rivojlantirish dasturi” (RIC) qabul qilindi;

- 2007 yilda Bryussel sammiti bo'lib o'tdi, unda “Yevropaning klaster Manifesti” tasdiqlandi;

- 2008 yilda Stokgolm sammitida “Yevropa klaster memorandum” deb e'lon qilingan Yevropaning raqobatbardoshligini oshirish uchun o'ziga xos harakat rejasi ishlab chiqildi.

Klaster rivojlanish tajribasini tahlil qilish natijasida MDH mamlakatlarida faoliyat olib borayotgan klasterlarni quyidagi turlarga bo'lish mumkin:

faoliyat yo'nalishi bo'yicha: kompetensiyaviy-yo'naltirilgan, ilmiy-innovatsion, innovatsion, ijtimoiy-madaniy;

tashkilotning darajasi bo'yicha: mintaqaviy, respublika, shahar, institutsional, xalqaro;

ta'lim sohalari bo'yicha: ta'limni boshqarish, ta'lim sifatini nazorat qilish, ta'lim-fan-ishlab chiqarish integratsiyasi, ta'lim vositalari va hokazo.

Klasterlarning turli xil turlari va darajalari ularning o'zaro farqlanuvchi munosabatda emas, balki o'zaro to'ldiruvchi munosabatda ekanligi bilan xarakterlanadi.

Xulosa va takliflar. Ta'lim klasterlarining yuqoridagi tasnifiy bo'linishlari shartli bo'lib, ularning barchasi umumiy maqsadga yo'naltirilgan bo'ladi va ularning to'laqonli nuqsonsiz ishlashi uchun o'zaro ta'sirlari muhimdir. Ishlab chiqarish va ta'lim klasterlarini shakllantirishdan maqsad biznes va oliy o'quv yurtlarining o'zaro manfaatli hamkorligiga to'sqinlik qiluvchi omillarni bartaraf qilish va jarayonga innovatsiyalarni jadal sur'atda jalb qilishdan iboratdir. Aralash klasterlar innovatsion rivojlanish nuqtai nazaridan eng muhimi hisoblanadi, chunki ishlab chiqaruvchi va ta'lim xizmatlarining yakuniy iste'molchisi, jumladan, amaliyotchilarni jalb qilish, shuningdek, ish beruvchi tashkilotlarning mablag'lari va ishlab chiqarish bazasidan foydalanish imkoniyati ta'minlanadi. Bu innovatsiyalarni amaliyotga samarali tatbiq qilish imkoniyatini beradi.

ADABIYOTLAR

1. Распоряжение Правительства Российской Федерации от 8 декабря 2011 г. № 2227-р «О Стратегии инновационного развития РФ на период до 2020 года».
2. Терешин Е. М., Володин В. М. Современная дефиниция понятия «кластер» и подходы к формализации этого явления // Экономические науки. 2010. № 2 (63).
3. Растворцева С. Н., Череповская Н. А. Идентификация и оценка региональных кластеров // Экономика региона. 2013. № 4. С. 123–133.
4. Нормативные документы по дуальной системе обучения от 24.04.2013. URL: www.ksturu/article
5. Анисцына Н. Н. Инновационный научно-образовательный кластер как способ организации инновационной деятельности в вузе // Креативная экономика. 2010 № 4 (40). С. 91–97.
6. Концепция развития педагогического образования на 2015–2020 годы : утв. Приказом Министерства образования Респ. Беларусь, 25 фев. 2015 г., № 156. [Электронный ресурс].- Режим доступа: [http://bspu.by/admin-panel/vendor/kcfinder/upload/files/klaster/The concept of teacher education.pdf](http://bspu.by/admin-panel/vendor/kcfinder/upload/files/klaster/The%20concept%20of%20teacher%20education.pdf). –с.10.
7. Innovation clusters in France: Innovation Comes First. URL: <http://www.invest-infrance.org/us/why-choose-france/research-and-partnerships-innovation-clusters.htm>
8. Галичин, В. А. Международный рынок образовательных услуг: основные характеристики и тенденции развития / В. А. Галичин // Век глобализации. – 2013. – № 2. – С.109.
9. Соколова, Е. И. Термин «Образовательный кластер» в понятийном поле современной педагогики / Е. И. Соколова // Непрерывное образование: XXI век. – 2014. – № 2 (6). – С.155.
10. Пути кластеризации экономики с целью повышения конкурентоспособности Запорожской области / Соколенко С. И. [и др.]. // Международная Фундация содействия рынку; Союз экономистов Украины; Торгово-промышленная палата Украины; ОАО «Укримпэкс» [Электронный ресурс]. – Киев. – 2010. – Режим доступа: <http://litcey.ru/ekonomika/9155/index.html?page=8>.
11. Сенюк, Н. Ю. Возможности и механизмы инновационно-инвестиционного сотрудничества России и КНР в эпоху глобализации / Н. Ю. Сенюк // Качество. Инновации. Образование. – 2007. – № 4 (23). – С. 37-47
12. Solvell O., Lindqvist G., Ketels C. The Cluster Initiative GreenBook, 2003. Электронный ресурс: <http://www.cluster-research.org>.
13. Elektronnyy resurs: <http://www.promcluster.ru/index.php/publications-clusters.html>.